

УДК 78.2У;79.2

DOI 10.32461/2226-3209.1.2025.327985

Цитування:

Бекіров У. Р. Роль музики в постановках сучасного українського театру. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2025. № 1. С. 318–322.

Бекіров Усеїн Різайович,

доктор філософії з музичного мистецтва,
докторант Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв
<https://orcid.org/0000-0001-6766-3923>
usyabek@gmail.com

Bekirov U. (2025). The Role of Music in Productions of Modern Ukrainian Theatre. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 1, 318–322 [in Ukrainian].

РОЛЬ МУЗИКИ В ПОСТАНОВКАХ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ

Мета статті – виявити особливості використання театральної музики у виставах драматичних і експериментальних театрів України першої чверті ХХІ ст. **Методологія дослідження.** Застосовано метод аналізу та синтезу, системний та типологічний метод, метод компаративного аналізу, метод мистецтвознавчого та жанрово-стильового аналізу. **Наукова новизна.** Досліджено особливості використання музики у виставах українських драматичних та експериментальних театрів першої чверті ХХІ ст.; розглянуто сучасні підходи до створення театральної музики на прикладі постановок В. Троїцького (етногурт «ДахаБраха»), Д. Петросяна (використання творів світових та сучасних українських композиторів, поєднання класики, бібопу, ембієнту та ін.) та ін. **Висновки.** Серед основних функцій музики в постановках сучасного українського театру: визначення та конкретизація обстановки, визначення темпу сценічної дії, наявність підтексту, створення настрою та посилення передчуття, формування та спрямування емоцій з метою посилення залучення глядача. За допомогою музики у виставах з'являється об'ємність та своєрідна філософія звучання. Значні виражальні можливості театральної музики зумовлені зокрема і можливістю вторинних сенсів, створюючи підтексти – цитати, що спрямовані на сприйняття першоджерела, трансформованого в результаті цитування. Матеріал, що цитується композитором інтерпретується в особливому ракурсі відповідно до його можливості формувати необхідні режисеру-постановнику контексти. Специфіка розвитку сучасного українського музичного і театального мистецтва зумовлює використання у постановках вітчизняного театру різноманітних підходів до театральної музики – від створення авторської музики, зокрема на основі поєднання автентичного українського мелосу з інокультурними елементами, до радикальних експериментів з різноманітними шумами, від побудови музичної партитури на міксі популярної музики, до ретельного відбору завершених музичних фрагментів, що призначені для акцентування на необхідних драматургічних моментах.

Ключові слова: театральна музика, сучасний український театр, музичний матеріал, синтез, режисер, композитор, авторські підходи.

Bekirov Usein, Doctor of Philosophy in Musical Arts, Doctoral Student, National Academy of Culture and Arts Management

The Role of Music in Productions of Modern Ukrainian Theatre

The purpose of the article is to identify the features of the use of theatrical music in the performances of Ukrainian dramatic and experimental theatres of the first quarter of the 21st century. **Research methodology.** The method of analysis and synthesis, the system and typological method, the method of comparative analysis, the method of art history and genre-style analysis were applied. **Scientific novelty.** The features of the use of music in the performances of Ukrainian dramatic and experimental theatres of the first quarter of the 21st century were studied. Modern approaches to the creation of theatrical music were considered using the example of the productions of V. Troitskyi (ethnogroup "DakhaBrakha"), D. Petrosian (use of works by world and modern Ukrainian composers, combination of classics, bebop, ambient) and others. **Conclusions.** Among the main functions of music in the productions of modern Ukrainian theatre are: defining and specifying the setting, determining the pace of stage action, the presence of subtext, creating mood and enhancing anticipation, forming and directing emotions in order to increase the viewer's involvement. With the help of music, volume and a peculiar philosophy of sound appear in performances. Significant expressive possibilities of theatrical music are due, in particular, to the possibility of secondary meanings, creating subtexts – quotes, which are aimed at the perception of the primary source, transformed as a result of quoting. The material quoted by the composer is interpreted in a special perspective in accordance with his ability to form the contexts necessary for the director-producer. The specifics of the development of modern Ukrainian musical and theatrical art determine the use of various approaches to theatrical music in the productions of the domestic theatre – from the creation of original music, in particular, based on a combination of authentic Ukrainian melos with foreign cultural elements, to radical experiments with various noises, from building a musical score on a mix of popular music, to a careful selection of completed musical fragments designed to emphasise the necessary dramatic moments.

Keywords: theatrical music, modern Ukrainian theatre, musical material, synthesis, director, composer, original approaches.

Актуальність теми дослідження. Перша чверть ХХІ ст. – один із знакових періодів в історії розвитку українського театрального мистецтва, що отримало виявлення в суттєвому розширенні та збагаченні жанрових, тематичних, формотворчих та художньо-постановочних аспектів. Наслідком сміливих творчих експериментів провідних діячів українського сценічного мистецтва стало формування нової театральної естетики. В синтетичному за природою театральному мистецтві трансформаційні процеси торкнулися всіх компонентів драматичної вистави, включно з музикою – важливого елемента театру, що збагачує сценічну дію та поглиблюючи емоційні зв'язки.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю виявити особливості використання театральної музики у виставах драматичних та експериментальних театрів України першої чверті ХХІ ст.

Аналіз досліджень і публікацій. Серед наукових праць, присвячених театральній музиці чи не найбільше уваги дослідниками приділено саме аспекту взаємодії музичного і драматичного мистецтва. Так, наприклад, М. Гарбузюк у статті «Музика у виставі «Гамлет» Львівського театру імені М. Заньковецької (1957 р.): співпраця режисера й композитора» [2] на основі аналізу клавіру музики та примірника режисерського сценарію здійснює спробу осмислити пошуки композитором мелодичного, гармонічного і тембрового вияву образу та особливості його використання в сценічній дії. Однією з ґрунтовних праць, присвячених дослідженню театральної музики крізь призму особливостей українського драматичного театру є публікація Г. Фількевич «Фількевич Г. Музика як компонент образного синтезу вистав українського драматичного театру другої половини ХХ століття» [10]. Комплексне дослідження ролі музики в українському драматичному театрі другої половини ХХ ст. здійснює О. Білас у дисертаційній роботі «Композиторський стиль як чинник художньої цілісності драматичного спектаклю (на прикладі музики А. Кос-Анатольського та В. Камінського до вистав Національного академічного українського драматичного театру імені Марії Заньковецької)» [1]. Особливості творчої та організаційно-практичної діяльності композитора драматичного театру на прикладі діяльності О. Радченка, який є автором музики до близько 500 драматичних і музично-драматичних вистав розглядає Х. Новосад [6]. Окремі

аспекти ролі музики у створенні атмосфери сучасного театру на прикладі Рівненського обласного академічного театру висвітлено у статті А. Куряти [4] та ін. Проте проблематика театральної музики у постановках сучасних українських театрів лишається одним із недостатньо висвітлених аспектів і вимагає подальшого мистецтвознавчого осмислення.

Мета статті – виявити особливості використання театральної музики у виставах драматичних і експериментальних театрів України першої чверті ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. Новий рівень взаємодії музики і театру, започаткований на межі ХІХ–ХХ ст., що був зумовлений особливістю культуротворчої філософії модерну, ознаменував еволюцію синкретичності, вкоріненої ще в античній театральній традиції, до феномену мистецького синтезу [5, 70].

Театральна музика являє собою музику, що написана для управління, покращення або посилення театральної концепції і використовується в постановках різних видів театру (музичного, драматичного, експериментального, пластичного та ін.) і характеризується певними особливостями та функціями, що відповідають специфіці музично-театральних і драматичних жанрів/видів/форм. Музика, створена для драматичних вистав чи перформансів, на відміну від музики для опери, балету, мюзиклу чи музичної комедії, підкорюється іншим законам. Якщо в опері музика диктує форму репрезентації драматичного візуального образу і керує його розвитком, в інших видах театру вона є одним із елементів, органічний синтез яких народжує цілісний сценічний твір. Власне дотримання ідеї синтезу мистецтв, в якому музика присутня в розмаїтті всіх можливостей характерне для театральних концепцій сучасної режисури.

На думку дослідників, театральна музика у драматичних виставах «сприяє створенню емоційної атмосфери драми, трагедії чи комедії» [7, 163], надає можливості відтворення необхідного колориту сценічного дійства (від історичного до національного та локального), поглиблює акторські образи, дозволяє фокусувати увагу глядача на знакових моментах або кульмінації вистави, впливати на залученість акторів і, відповідно, на рівень їх гри та ін. [7, 163]; посилює стильові та конструктивні особливості постановки, створює атмосферу і динаміку сценічної дії, дозволяє виокремити основні та другорядні епізоди, надає можливість досягнути художньо-

постановочну концепцію та використані для її втілення засоби [2, с. 49].

У теорії театральної музики розрізняють:

- музику, що включена до п'єси безпосередньо драматургом (зазвичай постановки музично-драматичного театру) – різноманітні музичні номери (від хорового і сольного співу до оркестрового виконання та ін.);

- музику, що є одним із важливих елементів сценічного твору, а її специфіка відповідає режисерському задуму і передбачає залучення композитора або звернення до готових музичних творів (можливе використання звукозапису або живе виконання музикантами як за лаштунками, так і в межах сценічного простору).

С. Садовенко типологізує театральну музику в драматичних виставах за способом використання: увертюра, музичні антракти, музичний фінал акта або вистави, музичні номери по ходу сценічної дії (у свою чергу поділяється на сюжетну та умовну – перша виправдовується сценічною дією і або виконується або обігрується дійовими особами, а друга звучить поза місцем дії і призначена для сприйняття лише глядачем – саме вона є активним елементом сценічної дії [7, 165].

Закордонні дослідники пропонують більш широку типологізацію театральної музики за способом використання:

- музика відкриття (увертюра): сприяє зосередженню уваги глядача на виставі, яка буде представлена, а також повідомляє про початок вистави. Оскільки її функція полягає в тому, щоб зосередити увагу аудиторії, композиція вступної музики спрямована на привернення уваги глядача;

- кавер-музика: музика, що сповіщає глядачів про завершення вистави, зазвичай має таку саму композиційну форму як увертюра чи інша музика, що звучить у виставі;

- заміна музика: ця музична композиція служить для підтримки емоційної стабільності глядачів у перенесенні атмосфери до наступного епізоду, а також функціонує як підготовка для акторів і сценічної групи;

- музична ілюстрація: допомагає виразити внутрішній настрій персонажа в певному епізоді або сцені;

- музичний звуковий трек: музична композиція, що зазвичай має форму пісні або пісні з текстом, тема якого є основною або головною темою в постановці;

- музична тема пісні – це музика, натхненна темами, які вважаються важливими в сценічному творі;

- музика персонажів: музичні композиції, створені спеціально для характеристики зовнішнього вигляду персонажа;

- акцентуаційна музика: призначена для уточнення наміру руху актора; хоча насправді людський рух не звучить чітко, наприклад, коли в історії комусь кажуть вдарити свого супротивника, щоб прояснити рух, його поглиблюють і уточнюють за допомогою акцентованої музики;

- музика налаштування: музика розкриває місце і час події, вона відіграє важливу роль у вираженні ситуації на слух через асоціативні чи творчі звуки про атмосферу (технічно цей музичний супровід повинен мати безперервність між атмосферою, рухом і музикою);

- музика, що розтоплює емоції: «знищення або розчинення емоцій, які були скеровані з попередніх сцен, а потім навмисно розтоплені» [12, 26205].

Театральна музика в контексті особливостей драматичного театру виконує ряд функцій, серед яких створення та посилення емоцій персонажів, атмосфери вистави та наділення її можливостями стимулювати уяву і стати центром уваги глядача. Важливими функціями музики є вплив на актора і глядача, в контексті формування необхідних емоційних відчуттів та психологічних станів. Здатність музики забезпечити емоції і сенс не лише сама собою, але й у контексті ролі, впливає на емоційний відгук глядача, передаючи психологію зіграних персонажів.

Дослідники серед способів організації музичного матеріалу в загальній партитурі вистави виділяють: систему лейтмотивів, що пов'язані з головними персонажами; музичні номери, завдання яких полягає в створенні емоційно-настрійового тла сцени/епізоду, ілюстрування сценічної дії; музику як ритміко-організуюче начало, що сприяє посиленню «пунктуації» театральної мови; вокальні номери, що виступають характеристиками героїв та ін. [2, 52].

Форма музики в театрі завжди інноваційна. У той час коли опера і балет відповідає моделі, що включає в себе постановку, глядацький етикет, взаємодію з глядачем та ін., театр постійно намагається зламати бар'єри між цими моделями. Специфіка розвитку сучасного українського музичного і театрального мистецтва зумовлює використання у постановках вітчизняного театру різноманітних підходів до театральної музики. З огляду на значний вплив на сучасне мистецтво ідей постмодернізму, однією з важливих особливостей якого є стирання межі між високою і масовою

культурою, музична партитура багатьох вистав зазвичай являє собою мікс популярної музики з номерною структурою. Паралельно в сучасних театрах проводяться радикальні експерименти з музичними можливостями, наприклад, з використанням різноманітних шумів, щоб змусити глядача відчувати себе некомфортно і надати можливість зосередитися на слуханні.

Показовим прикладом новаторських експериментів театральної музики є діяльність режисера В. Троїцького, який спеціально для проєкту «Україна містична» (2004, Мистецький центр ДАХ) заснував гурт «ДахаБраха», що працює в стилі етно-хаос (мається на увазі хаотичне поєднання різноманітних джерел етнічного походження). Мистецтвознавці наголошують, що для гурту «характерне створення ефекту, аналогічного сепмлюванню, трансу, медитації, проте за допомогою живого звучання інструментів» [9, 90]. У проєкті «Україна містична» драматичною основою стали колізії трагедії «Макбет» В. Шекспіра, а основоположне значення відіграла унікальна репрезентація музично-пісенного матеріалу, вирішене в обрядово-ритуальній традиції з метою введення глядачів у стан трансу: автентичний український мелос органічно доповнювали звуки «буддійського гонгу, індійських барабанів-tabla, маракасів, тріскачок і академічної віолончелі» [8].

Власне інноваційний ф'южн автентичних мотивів із сучасними музичними напрямками і стилями є досить популярним підходом до створення театральної музики на початку 2020-х рр. Так, наприклад, головна хормейстерка Національного академічного драматичного театру імені Івана Франка С. Карпенко створила музику до резонансної вистави режисера І. Уривського «Конотопська відьма» за Г. Квіркою-Оснот'яненком, репрезентувавши осучаснений музичний супровід, у якому «автентичні мотиви та звуки, притаманні українській народній музиці» [11, 30] синтезовано з українським репом.

Цікавий підхід до театральної музики демонструє один із провідних представників молодого покоління українських театральних режисерів Д. Петросян - майстер сам конструює задумані підтексти, оскільки є автором музичного оформлення всіх своїх вистав. Позиціонуючи музику як додаткового персонажа вистави, Д. Петросян поєднує її з візуальним рядом та створює нові сенсові навантаження в контексті режисерської концепції. Варто зазначити, що підходи Д. Петросяна до музичного оформлення досить варіативні. Так, у виставі «Війна» за однойменною п'єсою Л. Нурена (Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка, 2018) режисер мінімізує звукове оформлення, зводячи все до єдиної потужної звукової події (змітання зі столу відра з водою),

в «Царі Едіпа» Софокла (Театр на Подолі, 2023) використовує готові музичні фрагменти композиторів Р. Григоріва та І. Разумейка, написаних спеціально для вистави, а також мелодія з опери Chornobyldorf; у «Візиті» Ф. Дюрренматта (Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка, 2023) – використовує абстрактні музичні образи (конкретні посилання на класичні твори, зокрема фінальну арію Командора з опери «Дон Жуан» В. А. Моцарта) з метою відходу від побутовості; у «Кассандрі» Лесі Українки (Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка, 2021 р.) акцент зроблено на посиленні емоційності ситуації, у якій перебуває персонаж (у плейлисті до вистави музика А. Пярта, С. Мікуса, М. Монка, М. Равеля, Й. Баха та ін.) [3].

Д. Петросян створює своєрідне шумове тло, завершені музичні фрагменти в якому призначені для акцентування на необхідних драматургічних моментах, а варіативність його підходів до театральної музики засвідчує використання як творів світових (В. А. Моцарт, Й. Бах, М. Равель та ін.), так і сучасних українських композиторів (Р. Григорів та І. Разумейко), поєднання класики, бібопу, ембієнту та ін.

Отже, музика в драматичній виставі дає описові підказки, які покращують розуміння наративу у візуальному ряді, створює емоції акторського складу та необхідну для глядача атмосферу.

У сучасному українському театрі музика виконує кілька функцій:

- характеристика: у суспільстві існують сформовані враження про різні види музики (весела, трагічна, пристрасна – щодо ритму, патріотична з точки зору теми та ін.) – такий зв'язок між музикою та емоціями активно використовує режисер для посилення образу персонажа;

- зміщення в часі та просторі: порівняно з оперою, просторова структура драматичної вистави зазвичай занурює глядача в історію, що дає сучасному українському театру багато можливостей увиразнити постановку (наприклад, живий реп використовується між сценами для переходу від однієї сцени до іншої);

- передача атмосфери: традиційно головна роль театральної музики полягає в передачі атмосфери – незважаючи на те, що художній ефект вистави великою мірою залежить від візуальних ефектів та мови, музичний супровід відіграє важливу роль.

Висновки. Серед основних функцій музики в постановках сучасного українського театру: визначення та конкретизація обстановки, визначення темпу сценічної дії, наявність підтексту, створення настрою та посилення передчуття, формування

та спрямування емоцій з метою посилення залучення глядача. За допомогою музики у виставах з'являється об'ємність та своєрідна філософія звучання. Значні виражальні можливості театральної музики зумовлені зокрема і можливістю вторинних сенсів, створюючи підтексти – цитати, що спрямовані на сприйняття першоджерела, трансформованого в результаті цитування. Матеріал, що цитує композитор, інтерпретується в особливому ракурсі відповідно до його можливості формувати необхідні режисеру-постановнику контексти. Специфіка розвитку сучасного українського музичного і театального мистецтва зумовлює використання у постановках вітчизняного театру різноманітних підходів до театральної музики – від створення авторської музики, зокрема на основі поєднання автентичного українського мелосу з інокультурними елементами, до радикальних експериментів з різноманітними шумами, від побудови музичної партитури на міксі популярної музики, до ретельного відбору завершених музичних фрагментів, що призначені для акцентування на необхідних драматургічних моментах.

Література

1. Білас О. Композиторський стиль як чинник художньої цілісності драматичного спектаклю (на прикладі музики А. Кос-Анатольського та В. Камінського до вистав Національного академічного українського драматичного театру імені Марії Заньковецької): автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03 / Львів. нац. муз. акад. ім. М. В. Лисенка. Львів, 2018. 19 с.
2. Гарбузюк М. Музика у виставі «Гамлет» Львівського театру ім. М. Заньковецької (1957 р.): співпраця режисера й композитора. *Вісник львівського у-ту. Мистецтвознавство*. 2002. С. 49–57.
3. Гордієнко М. Режисер Давид Петросян про музику, театр і про музику в театрі. *The Claquers*. 2023. URL: <https://theclaquers.com/posts/11275> (дата звернення: 13.12.2024).
4. Курята А. Роль музики у створенні атмосфери та підкресленні ключових моментів вистави на прикладі вистав Рівненського обласного академічного театру. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 74. С. 32–37.
5. Лукашева Л. Т., Садовенко С. М. Музично-театральна рефлексія творчого феномену М. М. Синельникова: культурологічний вимір. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2021. № 4. С. 68–74.
6. Новосад Х. Проблеми творчої та організаційно-практичної діяльності композитора драматичного театру в осмисленні Олександра Радченка. *Мистецтвознавчі записки*. 2018. Вип. 34. С. 222–230.
7. Садовенко С. М. Театральна музика: особливості, функції, ролі. Діяльність продюсера в культурно-мистецькому просторі XXI століття: творчі діалоги: зб. наук. праць / упор., наук. ред., відп. за вип. С. Садовенко. Київ: НАКККиМ, 2020. С. 163–169.
8. Скиба М. Україна містична, або Катарсис відстроченої дії. *День*. 2004. № 137. URL: <https://day.kyiv.ua/article/taym-aut/ukrayina-mistychna-abo-katarsys-vidstrochenoyi-di-yi> (дата звернення: 08.12.2024).
9. Тормахова В. М. Характерні особливості стилю World music крізь призму творчості гурту «ДахаБраха».

Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2016. № 1. С. С. 89–93.

10. Фількевич Г. Музика як компонент образного синтезу вистав українського драматичного театру другої половини XX століття. *Нариси з історії театального мистецтва України XX ст.* Київ: Інтертехнологія, 2006. С. 587–606.
11. Челакова О. Феномен вистави «Конотопська відьма». *Кіно-Театр*. 2024. № 1. С. 29–31.
12. Wiflihani W., Raden B., Mei S., Frisdo E. Perspectives and Functions of Music in Role Art. *Budapest International Research and Critics Institute-Journal*. 2022. Volume 5. № 3. Pp. 26199–26210.

References

1. Bilas, O. (2018). Composer's Style as a Factor of Artistic Integrity of a Dramatic Performance (On the Example of Music by A. Kos-Anatolskyi and V. Kaminskyi for Performances of the Maria Zankovetska National Academic Ukrainian Drama Theatre). Phd Thesis. Lviv [in Ukrainian].
2. Harbuziuk, M. (2002). Music in the Performance "Hamlet" of the Lviv M. Zankovetska Theatre (1957): Cooperation of the Director and Composer. Lviv, 49–57 [in Ukrainian].
3. Hordienko, M. (2023). Director David Petrosian about Music, Theatre and about Music in the Theatre. *The Claquers*. URL: <https://theclaquers.com/posts/11275> [in Ukrainian].
4. Kuriata, A. (2024). The Role of Music in Creating an Atmosphere and Emphasizing Key Moments of a Performance Using the Example of Performances by the Rivne Regional Academic Theatre. *Current Issues in the Humanities*, 74, 32–37 [in Ukrainian].
5. Lukasheva, L. T., & Sadovenko, S. M. (2021). Musical and Theatrical Reflection of the Creative Phenomenon of M. M. Synelnikov: Culturological Dimension. *Herald of the National Academy of Culture and Arts Management*, 4, 68–74 [in Ukrainian].
6. Novosad, Kh. (2018). Problems of Creative and Organisational and Practical Activities of the Composer of the Drama Theatre in Understanding of Oleksandr Radchenko. *Art History Notes*, 34, 222–230 [in Ukrainian].
7. Sadovenko, S. M. (2020). Theatre Music: Features, Functions, Roles. *Producer's Activities in the Cultural and Artistic Space of the 21st Century: Creative Dialogues*, 163–169 [in Ukrainian].
8. Skyba, M. (2004). Mystical Ukraine or Catharsis of Delayed Action. *Day*, № 137. Retrieved from: <https://day.kyiv.ua/article/taym-aut/ukrayina-mistychna-abo-katarsys-vidstrochenoyi-di-yi> [in Ukrainian].
9. Tormahova, V. M. (2016). Characteristic Features of the World Music Style through the Prism of the Creativity of the Group "Dakhbrakha". *Herald of the National Academy of Culture and Arts Management*, 1, 89–93 [in Ukrainian].
10. Filkevych, H. (2006). Music as a Component of the Figurative Synthesis of Performances of the Ukrainian Drama Theatre of the Second Half of the 20th Century. *Essays on the History of Theatrical Art of Ukraine of the 20th Century*. Kyiv, 587–606 [in Ukrainian].
11. Chelakova, O. (2024). The Phenomenon of the Performance "Konotop Witch". *Kino-Theater*, 1, 29–31 [in Ukrainian].
12. Wiflihani, W., Raden, B., Mei, S., & Frisdo, E. (2022). Perspectives and Functions of Music in Role Art. *Budapest International Research and Critics Institute-Journal*, 5 (3), 26199–26210 [in English].

Стаття надійшла до редакції 10.01.2025
Отримано після доопрацювання 11.02.2025
Прийнято до друку 19.02.2025